

Узагальнивши визначення поняття «педагогічна діагностика», зауважимо, що під педагогічною діагностикою ми розуміємо отримання й аналіз інформації про стан, розвиток та умови перебігу навчального процесу, про його результати; виявлення досягнень і недоліків, чинників, що впливають на його ефективність та продуктивність. Метою педагогічної діагностики є не лише виявлення рівня знань, умінь та навичок учнів, а також аналіз умов протікання дидактичного процесу та їх безпосереднього впливу на рівень навченості; передбачення подальшого розвитку процесу отримання знань, удосконалення учнями умінь та навичок; управління навчально-виховним процесом загалом. Уважаємо, що діагностика є своєрідним мотиватором як для вчителя, так і для учня, змушуючи обох шукати шляхи підвищення якості навчально-виховного процесу та його результатів, стимулюючи розвиток суб'єктів діагностування. Результати діагностування дозволяють обґрунтовано зробити висновок про дії, важливі для отримання кращих результатів навчальної діяльності та розвитку особистості, а також допомагають оптимальним чином скерувати розвиток конкретної педагогічної ситуації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у застосуванні педагогічної діагностики такого змісту, яка дасть змогу організувати освітній процес, ураховуючи індивідуальні особливості учнів, підвищить рівень розвитку учнів і сформує в них навички самопізнання та самооцінки, завдяки яким учні зможуть управляти власною освітньою діяльністю.

Список використаної літератури

1. *Ингенкамп К.* Педагогическая диагностика / пер. с нем. М. : Педагогика, 1991. 240 с.
2. *Лебедик Л.В.* Моніторинг якості педагогічного професіоналізму магістрів економіки. *Вища освіта України. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. Додаток 2 до №3, том III (28). 2011. С. 129–135.
3. *Лебедик Л.В.* Моніторинг якості системи підготовки викладача вищої школи. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. К. : Гнозис, 2015. Додаток 1 до вип. 36, Том II (62). С. 465–473.
4. *Лебедик Л.В.* Моніторинг якості системи підготовки та підвищення кваліфікації викладачів вищої школи. *Використання технологій менеджменту якості в управлінні закладами освіти* : збірник матеріалів II регіональної науково-практ. конф. (м. Тернопіль, Україна, 20 листопада 2018 року). / укладачі: Брик Р. С., Дідух Т. Г. Тернопіль, 2019. – С. 35–42.
5. *Лебедик Л.В.* Сучасні наукові підходи до якості підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури. *Якість вищої освіти : сучасні тенденції та перспективи розвитку освітньої діяльності вищого навчального закладу* : матеріали ХLI Міжнар. наук.-метод. конф. (м. Полтава, 18-19 лютого 2016 р.). Полтава : ПУЕТ, 2016. С. 200–203.
6. *Стрельников В.Ю.* Психодіагностика на службі викладача вищої школи : текст лекції. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2003. 23 с.

Валерій Лутфуллін
Максим Лутфуллін

НОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ І СТУДЕНТІВ ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК ПІДНЕСЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

На сучасному етапі розвитку освіти серед численних проблем підвищення ефективності навчання, як свідчать дослідження провідних українських педагогів С. Гончаренка, О. Савченко, Д. Тхоржевського, М. Ярмаченка та багатьох інших вітчизняних і зарубіжних авторів, найболючішими є проблеми нормування навчальної діяльності учнів і усунення навчальних перевантажень [8, с. 5-6]. Більшість авторів навчальних програм і підручників майже ніколи не замислюється над питанням про

зменшення обсягу навчального матеріалу з відповідних предметів, не говорячи про необхідність обмеження сукупного обсягу з усіх предметів. Тому не дивно, що питання нормування навчальної діяльності школярів і студентів не знаходить позитивного вирішення.

Проблеми нормування обсягу навчального матеріалу і усунення перевантажень мають давню історію, вони були чітко сформульовані Я. А. Коменським у «Великій дидактиці»: «Ніхто не буде переобтяженим надмірною кількістю матеріалу, що підлягає вивченню. В усьому будуть рухатися вперед, не поспішаючи» [5, с. 339]. У XIX ст. її актуальність підтвердив неперевершеними аргументами вчитель німецьких учителів А. Дістервег: «Учителі, що мають хороші задатки, з року в рік все сильніше скорочують навчальний матеріал і доводять його врешті-решт до неминучого мінімуму. Це справжні вчителі» [3, с. 395]. «У багатьох випадках залишається бажаним педагогічний гомеопат, людина, яка навчає нас давати розумові прийоми у такій дозі, в якій вони діють найбільш ефективно і при якій незначна кількість викликає найсильнішу дію. Треба значно більше боятися перегодувати учнів, ніж послабити їх нестачею їжі» [3, с. 390].

У 1980 р проф. В. П. Беспалько вперше здійснив кількісну оцінку рівня навчальної перевантаженості шкільних підручників з різних предметів. Найбільші перевантаженнями були підручники з математики (до 20-кратного рівня); з фізики (до 10-кратного рівня); з хімії (до 7-кратного рівня). Наближеними до норми були лише підручники з географії, перевантаженість яких становила 1,5. Водночас В.П. Беспальком були діагностовані деякі підручники для вищої школи, перевантаженість яких для найбільш підготовлених і добросовісних студентів оцінена в середньому 4-кратним рівнем [1, с. 152-158].

Перевантаженість навчальної діяльності справляє руйнівний вплив на здоров'я учнів. Від цього страждає насамперед нервово-психічна сфера дітей, що в XVII ст. констатував Я.А. Коменський. Шкільні заняття свого часу він вважав тортурами для юнацтва, яке «примушують щоденно вчитися по шести, семи, восьми годин класних занять і вправ та, крім того, декількох годин вдома; якщо воно буває переобтяженим до запаморочення й до розумового розладу (як це часто буває) диктантами, складанням вправ і заучуванням напам'ять надзвичайно великих уривків» [5, с. 347].

У сучасній школі непомірний обсяг навчального матеріалу породжує постійну перевантаженість учнів домашніми завданнями, їх перевтому і катастрофічно високий рівень захворюваності. Так, проведене в 2015-2016 н. р. обстеження стану здоров'я першокурсників у Східноєвропейському університеті ім. Лесі Українки (м. Луцьк) виявило 59,9% хронічно хворих студентів, а на факультеті математики, фізики та інформатики – 72% хронічно хворих [7].

Системний аналіз наслідків навчальних перевантажень (М.І. Степаненко, В.С. Лутфуллін) свідчить, що аномально гіпертрофований обсяг навчальних програм породжує поряд із катастрофічним рівнем захворюваності школярів довгу низку інших аномалій. Такими аномаліями є: утрата можливості реалізувати принцип доступності навчання й інші дидактичні принципи; утрата учнями бажання навчатись; механічне заучування навчального матеріалу; примусовий характер навчальної діяльності учнів і зумовлена ним авторитарність вчителів; нульовий (провальний) рівень засвоєння математики, фізики, хімії та інших навчальних предметів; недисциплінованість, педагогічна занедбаність учнів, що, у свою чергу, стає причиною правопорушень неповнолітніх; застосування антипедагогічних засобів дисциплінування учнів; катастрофічно високий рівень захворюваності учнів [8, с. 7].

В історії освіти результати «засвоєння» невідповідного віку і рівню розвитку учнів, аномально великого обсягу навчального матеріалу знайшли такі афористичні характеристики: «сізифові камені» (Я.А. Коменський), «праця Данаїд» (А. Лай), «мильна бульба» (І.П. Павлов).

К.Д. Ушинський про результати такого навчання писав: «Навчання, яке пройшли

ми в наших гімназіях, можна порівняти з п'яним візником, у якого погано ув'язана поклажа; він знай жене вперед і вперед, не оглядаючись назад, і привозить додому порожній віз, вихваляючись тільки тим, що проїхав велику дорогу» [10, с. 108].

Викладачам вищих навчальних закладів і шкільним вчителям корисно провести самооцінку залишкових (на даний момент) знань по дисциплінах, зазначених у додатку до диплома. У такий спосіб можна орієнтовно продіагностувати особисті втрати, зумовлені навчальними перевантаженнями під час навчання у вищій школі. Цілком можливо, що при цьому доведеться констатувати нульовий рівень знань з деяких дисциплін.

Слід зазначити, що в масовій шкільній практиці втрата учнями бажання навчатись у багатьох випадках вважається буденним явищем. Такий погляд є глибокою і небезпечною помилкою в розумінні суті навчального процесу. Суворим застереженням від цієї помилки є те, що Я.А. Коменський порівнював відсутність бажання навчатись зі смертю навчання. До такого ж висновку дійшов В.О. Сухомлинський. На думку В.М. Оржеховської, відсутність бажання навчатися є першопричиною відхилень у поведінці учнів, які зрештою стають причиною правопорушень [6, с. 113].

Таким чином, нормування обсягу навчальних програм і процесу навчання в цілому становить чи не найактуальнішу теоретичну і практичну проблему сучасної дидактики. При всій складності цієї проблеми вона може і має бути вирішена. На нашу думку, у пошуках її вирішення доцільно звернутися насамперед до вітчизняного педагогічного досвіду 20-30-х рр. ХХ ст., коли у вищих навчальних закладах були створені робітничі факультети. Для слухачів робітфаків з метою прискореної підготовки їх до отримання вищої професійної освіти розроблялися відповідні програми і стислі навчальні посібники.

У контексті вирішення проблеми нормування навчального процесу у середній і вищій школі унікальну цінність як зразок глибокого опрацювання навчального матеріалу становить посібник з математики для слухачів робітфаку, розроблений професором Київського політехнічного інституту П.О. Долгушиним. Цей посібник є неперевершеним взірцем стислого і доступного викладу елементарної математики. За словами автора, йому довелося стиснути курс математики разів у десять. При цьому «були вилучені всі другорядні теореми і обраний сумісний метод викладу арифметики і геометрії, алгебри і геометрії, геометрії і тригонометрії» [4].

На нашу думку, виключно цінною особливістю цього посібника є встановлення міцних логічних внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків між поняттями традиційних шкільних математичних дисциплін.

Нормування навчальної діяльності й уникнення будь-якої поспішності в його опрацюванні є для учнів найнеобхіднішою умовою оволодіння (на доступному для них рівні) науковими поняттями. У цьому зв'язку виключної актуальності набуває застереження видатного психолога Л.С. Виготського від поспішного і поверхового пояснення учням нових понять: *«Наукові поняття не засвоюються дитиною, не беруться напам'ять, а виникають і складаються за допомогою найбільшого напруження її власної думки»*[2, с. 198].

Уникнення навчальних перевантажень і забезпечення глибокого засвоєння навчальних дисциплін було предметом зосередженої уваги найвидатніших педагогів вищої школи. Одним з них був видатний математик М.В. Остроградський (1801-1861), який блискуче викладав численні математичні дисципліни у вищих військових навчальних закладах Петербурга. Під час читання лекцій він уважно слідував за обличчями слухачів, за тим чи вони усе розуміють. Коли з'являлися ознаки втрати розуміння, він повертався до початку того, що залишилось незрозумілим. Знову пояснював це, але по-іншому, більш доступним способом.

В.П. Єрмаков (1845-1922), професор Київського університету гостро поставив

проблеми усунення навчальних перевантажень і подолання формалізму у викладанні математики у своєму виступі на XI з'їзді природознавців і лікарів (1902 р.). Він вбачав формалізм у механічному запам'ятовуванні великої кількості теорем, формул і правил без бажання вдуматися в їх взаємозв'язок, у перевантаженні пам'яті за рахунок роботи думки, у перевантаженні учнів домашніми завданнями [4].

Давид Гільберт (1862-1943), геніальний німецький математик читав лекції повільно, «без зайвих прикрас» і з багатьма повтореннями, *щоб бути впевненим, що всі його зрозуміли*. Як правило, він повторював матеріал минулої лекції.

Г.В. Пфейффер (1872-1946), математик, професор Київського університету, також читав лекції повільно з частими повтореннями [4].

На нашу думку, наведені зразки забезпечення нормованого навчання мають стати предметом творчого наслідування і практичного засвоєння для викладачів вищої школи України.

Список використаної літератури

1. Беспалько В.П. Теория учебника: Дидактический аспект // В.П. Беспалько. – М.: Педагогика, 1988. – 160 с.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский / Собр. соч. в 6-ти т., Т. 2. – М.: С. 184-294.
3. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей / А. Дистервег // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / Сост. проф. А.И. Пискунов. – М.: Просвещение, 1971. – С. 385–444.
4. Киевские математики-педагоги. – К.: Вища школа, 1979. — 312 с.
5. Коменский Я.А. Великая дидактика / Я.А. Коменский // Избр. пед. соч.: В 2-х т. – Т. 1 / Под ред. А.И. Пискунова. – М.: Педагогика, 1982. – С. 242-476.
6. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх / В.М. Оржеховська. – К.: ВіАн, 1996. – 352 с.
7. Пантік В.В. Структура захворюваності студентів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки / В.В. Пантік // Матеріали за 12-а міжнародна научна практична конференція, «Achievementofhighschool- 2016». (17-25 November, 2016) – Том 8. Психологія і соціологія. Фізическата культура и спорта. – София: «Бял ГРАД-БГ» ООД – 72– С. 67-70.]
8. Степаненко М., Лутфуллін В. Норми й аномалії навчальної діяльності школярів / М. Степаненко, В. Лутфуллін // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць ПДПУ ім В.Г. Короленка. Серія "Педагогічні науки". – Випуск 21. – Полтава, 2018. – С. 5-9.
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 4. / В.О. Сухомлинський – К.: Рад. школа, 1977. – 640 с.
10. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори.: У 2-х т. – Т. 2 / К.Д. Ушинський / За ред. О.І. Пискунова. – К.: Рад. школа, 1983. – 359 с.

Алла Хоменко

ПАРАДИГМА ВИХОВАННЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Сучасне суспільство потребує нового типу людини, яка здатна жити в безперервно змінному світі з урахуванням його власних якісних змін. У суспільній свідомості змінюється уявлення про людину як цінність і мету освіти й виховання: вона виступає одночасно як суб'єкт власного життя, національної історії та культури і як носій загальнолюдських цінностей, представник світової цивілізації.

При цьому самовдосконалення людини, зростання здібності й потреби у самореалізації стає головною метою розвитку особистості та світового суспільства у третьому тисячолітті. На освіту і виховання покладається місія прогресивного розвитку країни через людину, здатну до духовно-морального культурного відродження, творчої